

СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті розкривається сутність проблеми створення конкурентоспроможної національної економіки та можливості її реалізації в Україні. З'ясовується значення переходу до соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку, всебічної модернізації економіки, що забезпечить високу якість економічного зростання і підвищення життєвого рівня населення. Необхідно кардинально змінити експортно-імпортну політику держави, орієнтувати економічний розвиток країни на створення ефективного внутрішнього ринку, відійти від сировинно-орієнтованих відносин зі світовим ринком. Мобілізуючою силою створення конкурентоспроможної економіки України має бути держава.

Ключові слова: конкуренція; конкурентоспроможність; конкурентоспроможна національна економіка.; реалізація конкурентних можливостей (превага).

Характерною ознакою ХХІ століття є заострення конкурентної боротьби у світовому економічному просторі. Це явище є логічним наслідком і продовженням того економічного порядку, який встановився у світі на основі багатомірного розвитку міжнародного поділу праці і пануючих відносин власності, а також непланового і приватно-економічного споживання ресурсів. В результаті цього невпинно поглиблюються протиріччя між темпами світового споживання і можливостями їх забезпечення за рахунок природи, як ресурсного джерела, та досягнень науково-технічного прогресу як потужного фактора підвищення продуктивності суспільної праці і введення в дію альтернативних видів ресурсів. Поглиблення протиріччя між світовим споживанням і його ресурсним забезпеченням зумовлюється і рядом інших факторів: глобалізацією світового господарства; нерівномірністю економічного розвитку країн; посиленням конкурентної боротьби в економічній сфері між окремими країнами (групами країн) у зв'язку з великою різницею в рівнях їх споживання на душу населення та національними (регіональними) відмінностями в потребах; труднощами економічного зростання, підприємницькими цілями і економічними кризами; екологічними факторами; гостротою соціальних та демографічних проблем тощо. У зв'язку з цим наявність проблеми забезпечення конкурентоспроможності національних економік стає характерною ознакою економічної політики держав.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

Завдання створення конкурентоспроможної національної економіки особливо актуальним є для України. Адже сьогодні, на двадцять третьому році незалежності, її економіка займає самі низькі рейтинги серед країн світового господарства. Зокрема, за даними Всесвітнього економічного форуму у Давосі, Україна за показниками загального індексу конкурентоспроможності на 2012–2013 рр. посіла 73 місце (із 144 країн). Продуктивність праці в нашій країні перебуває на рівні минулого століття і за 2001–2008 рр. цей показник становив: 12,2–16,4 % – від рівня продуктивності праці у США, 15,9–22,2 % – у Німеччині, 13,4–19,6 % – у Франції, 16,1–21,2 % – у Великобританії, 17,6–23,6 % – в Японії [1, 45]. ВВП в Україні на одну особу у 2010 р. дорівнював 6055 дол. США (за ПКС 2005 р.), в той час як в сусідній Білорусі – 12341, Російській Федерації – 14166, Великій Британії – 32459, Франції – 29598, США – 42250 дол. [2, 543]. Україна так і не досягла рівня національного виробництва 1990 р., у 2011 р. її ВВП порівняно з ВВП 1990 р. складав лише 69,3 % [2, 30].

Проблема національної конкурентоспроможності та окремих її сторін давно стала складовою економічної теорії. Значний внесок у її дослідження зробили такі вчені як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Мілль, П. Кругман, М. Портер, Й. Шумпетер, Дж. Робінсон, Дж. Сакс, Р. Солоу, Ф. Хайск, Дж. Хікс та ін. Цій проблемі, і, зокрема, її практичному розв'язанню Україною, багато уваги приділяють вітчизняні дослідники: Л. Антонюк, В. Базилевич, Я. Базилюк, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гражевська, П. Єщенко, Я. Жаліло, І. Мазур, Ю. Полунєєв, Л. Федулова, Г. Филюк, А. Чухно та ін.

Велику роль у розв'язанні проблеми конкурентоспроможності національної економіки відіграє економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який щорічно проводить Міжнародну науково-практичну конференцію за аналогічною темою ("Конкурентоспроможність національної економіки"). Відзначимо і те, що існують різноманітні наукові центри (США, Швейцарія та ін.), які займаються дослідженням проблем конкуренції та конкурентоспроможності у світовому господарстві.

Проте, маємо відзначити, що рівень наукової розробки проблеми конкурентоспроможності національної економіки стосовно економіки України не відповідає потребам сьогодення, виведення нашої економіки із довготривалої депресії, потребам забезпечення її зростання і формування як конкурентної. Основний недолік наявних досліджень – це їх недостатня системність, вибірковість, часткова обґрунтованість.

Метою статті є з'ясування суті конкурентоспроможності національної економіки та можливостей її реалізації стосовно національної економіки України з урахуванням особливостей її розвитку на основі наявної теоретичної бази та уточнення деяких методологічних підходів дослідження.

Результати дослідження. Ми повністю погоджуємося з Н. Гражевською в тому, що "інтерес до цієї проблеми (конкурентоспроможності – В. Р.) останнім часом посилюється у зв'язку з високим динамізмом змін та невизначеністю поточної траєкторії еволюції світової економіки" [3, 29]. Саме на "визначеність" "поточної траєкторії еволюції світової економіки" і направляються в першу чергу зусилля дослідників. Однак, найглибші корені розв'язання проблеми конкурентоспроможності національної економіки лежать у матеріальних і суспільних умовах самої цієї економіки, її організації і самоорганізації з урахуванням, безумовно, зовнішніх чинників зростання. Отже, дослідження проблеми конкурентоспроможності національної економіки окремої країни вихідним пунктом має бути її економічний аналіз, що, в свою чергу, розгортається в цілу схему, починаючи від виявлення потенціалу ресурсної бази і ефективності суспільних механізмів його використання і закінчуючи аналізом соціально-економічної ефективності національного виробництва.

В літературі склалося ряд підходів в дослідженні конкурентоспроможності національної економіки. І.Мазур, зокрема, виділяє такі: ресурсний (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, В. Леонтьєв); факторний, що визначає динаміку зростання національної економіки, яка є базою для визначення позиції країни на світових ринках (Г. Хаберлер, М. Портер, Й. Шумпетер); рейтинговий – інтегральне відображення стану економіки за допомогою системи макропоказників (фахівці Всесвітнього економічного форуму) [3, 46]. Для узагальненої оцінки конкурентоспроможності країн розробляється Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), створений професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном для Всесвітнього економічного форуму і вперше опублікований у 2004 р. [3, 47].

Ми бачимо, що в економічній теорії загальною методологічною основою визначення конкурентоспроможності національної економіки однозначно визнається багатофакторний підхід. При цьому, з розвитком суспільного виробництва країн та ускладненням світового ринку кількість факторів (умов) конкурентоспроможності зростає. Сьогодні все сильніше впливає на конкурентність національних економік такий фак-

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

тор як "посилення глобальної нестійкості" [3, 29–35], широке розповсюдження постіндустріальних технологій та інформаційних систем, різке зростання ролі інтелектуального капіталу, поглиблення розшарування серед країн світового господарства. Але дія всіх цих факторів має сприйматися і оцінюватися, знову ж таки, з позиції забезпечення найглибших основ конкурентоспроможності національної економіки: 1) ефективного використання національних ресурсів; 2) забезпечення високої продуктивності національної економіки; 3) досягнення високого рівня життя населення країни та прогресуючої динаміки його зростання. Саме з цих позицій економічна наука розкриває сутність конкурентоспроможності національної економіки. Це "здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення" [4, 814].

З'ясовуючи теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки, необхідно підкреслити, що ця проблема є невід'ємною складовою ще ширшої, найбільш загальної економічної проблеми, якою є проблема суспільного відтворення. А тому всі складові останньої мають "проглядатися" у сутнісних зв'язках і структурі першої (конкурентоспроможності національної економіки). Особливо важливо бачити, що конкурентоспроможність національної економіки має формуватися, забезпечуватися і проявлятися у всіх сферах суспільного відтворення: виробництві, розподілі, обміні і споживанні. Абсолютно не витримує критики підхід, коли конкурентоспроможність економіки країни оцінюють насамперед за станом зовнішніх ринків, обґрунтовуючи "провали" невідповідною кон'юктурою ринку, негативним впливом валютних курсів і т. п. Проте без відповідного аналізу залишаються внутрішні проблеми відтворення: рівень технологій, прогресивність виробничої структури економіки, мотивація і підприємливість, маркетингова діяльність і т. д.

Конкурентоспроможна національна економіка означає, що національне відтворення суспільного продукту відбувається в умовах збалансованості національної економіки, будова якої є оптимальною як з точки зору ефективного використання внутрішніх факторів зростання, так і зовнішніх (міжнародної спеціалізації, участі у міжнародних програмах та організаціях тощо).

Принципове значення в дослідженні конкурентоспроможності національної економіки має врахування такого фактора впливу на умови національного виробництва як характер економічних відносин і пануючої економічної системи. Вирішальне значення тут мають відносини власності і, в першу чергу, власності на засоби виробництва. Історія підтвердила високу потужність ринкових систем (особливо порівняно з феодалізмом). Але процес модернізації охопив і цю сферу людського життя. Нині є очевидним, що ліберальна модель організації ринкової економіки уже давно не відповідає змісту сучасного цивілізаційного процесу. Соціально-економічний прогрес сьогодні потребує утвердження принципів регульованого ринку, розвитку колективних форм власності, соціалізації суспільного виробництва. Країни, які ідуть цим шляхом, забезпечують ширший простір для розвитку продуктивних сил, ефективного використання ресурсів, зростання соціально-економічної ефективності виробництва.

Проблему конкурентоспроможності національної економіки сьогодні не можна розглядати без врахування ролі держави, активна діяльність якої служить найважливішою передумовою як створення необхідного потенціалу конкурентоспроможності економіки країни, так і його реалізації. Держава визначає і здійснює стратегію конкурентоспроможності, встановлює "правила гри" ринкових відносин, розробляє необхідні закони і забезпечує їх виконання, втілює в життя завдання модернізації економіки, політику соціального забезпечення населення тощо.

Ще важливий момент: як формування теоретичних основ конкурентоспроможності національної економіки, так і реалізація конкурентних можливостей (переваг) потребують обов'язкового врахування особливостей національних економік (історичних, соціально-економічних, географічних, політичних та ін.) та перспектив їх розвитку (виходячи із національних інтересів і прогнозів).

Розглядаючи проблему конкурентоспроможності національної економіки України, маємо визначатись, чи є вона реальною для наших умов і, якщо так, то які шляхи та механізми її реалізації. Не дивлячись на те, що Україна займає такі низькі щаблі у порівняльних рейтингах конкурентоспроможності, є всі підстави стверджувати, що вона має достатні матеріальні передумови, щоб вийти на передові позиції світової економіки.

Насамперед відзначимо, Україна багата природними ресурсами, що являє значні конкурентні переваги. Це ґрунтові і водні ресурси, велике розмаїття видового складу рослинності. Наша Україна має майже всі

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

основні види корисних копалин. Зокрема, значні мінеральні ресурси (промислові запаси багатьох залізних та кольорових руд, природних горючих сланців, марганцевих, нікелевих, уранових руд, ресурсів мінеральних фарб, первинного каоліну, графіту, флюсових вапняків, бентонітових глин, озокериту та ін.), паливні ресурси (поклади кам'яного вугілля, торфу, хоча і незначні, запаси нафти (10–12 %) і газу (22–24 %), але все-таки достатні для задоволення внутрішніх соціальних потреб), запаси будівельних матеріалів, рекреативні ресурси. Україна відрізняється великою питомою вагою орних земель (53,8 %) [2, 151], що є одним із найвищих показників у Європі та світі. На одного жителя в країні припадає 0,78 га сільськогосподарських угідь, тоді як в Європі – 0,25 га, у світі – 0,29 га. А всі сільськогосподарські угіддя України у 2011 р. склали 41557,6 га, що становить 68,9 % всієї площі землі [2, 151].

Україна має необхідну матеріальну базу для утвердження конкурентоспроможної економіки. Вона належить до промислово розвинутих країн світу, має один з найбільш розгалужених в Європі промислових комплексів. Зокрема, структура промисловості країни охоплює базові галузі (чорну і кольорову металургію, хімію та нафтохімію, машино- і приладобудування, легку та переробну промисловість) і цілий ряд наукомістських галузей (авіакосмічну, суднобудівну, виробництво військової техніки, верстатобудівну, електротехнічну і приладобудівну, виробництво засобів зв'язку, інформатики та складної апаратури, радіо-, електронну та ін.).

Надзвичайно важливим також є те, що в арсеналі вітчизняних галузей представлені усі відомі базові технології, які використовує світова промисловість: виробництво матеріалів, переробні, заготівельні, металообробні, термічні, збиральні, нанесення покриттів та ін. [5]. Прикладом високотехнологічних та конкурентних можливостей української промисловості є серійне освоєння принципово нових моделей літаків АН-70, АН-140, АН-38, реалізація міжнародного проекту-програми ракетно-космічного комплексу морського базування "Морський старт" і "Глобал Старт" та ін. З 22 базових технологій ракетно-космічної галузі Україна володіє 17 [5]. Україна входить у п'ятірку країн світу з повним циклом виробництва літаків; у п'ятірку країн, які володіють найпередовішими аерокосмічними технологіями; до десятки найбільших суднобудівельних країн; володіє унікальними підприємствами оборонно-промислового комплексу; має найпотужнішу транспортну й енергетичну інфраструктуру транснаціона-

льного значення; має незаперечні досягнення в біотехнології, фізиці низьких температур, ядерній фізиці, електрозварюванні тощо.

Україна володіє значним трудовим потенціалом. У 2011 р. її економічно активне населення склало 22056,9 тис. осіб, у т. ч. в працездатному віці – 20247,9 тис. осіб (91,8 %) [2, 151]. Трудовий потенціал України цілком достатній, щоб при певних реформах створити ефективний ринок праці.

Наступне питання – за яких умов потенційні можливості високої конкурентоспроможності української економіки можуть перетворитися в реалії, тобто в дійсно високу конкурентоспроможність. Мова йде про те, як забезпечити високу економічну ефективність використання наявного ресурсно-промислово-трудоного потенціалу, таку ефективність, за якої будуть сформовані реальні переваги української економіки на світових ринках і в соціальній сфері всередині країни.

Визначити зміст цієї складової конкурентоспроможності національної економіки України означає, що потрібно обґрунтувати ті суспільно-господарські і науково-технічні механізми, які забезпечать високоефективне, відповідне світовим стандартам використання ресурсної і матеріально-технічної бази суспільного виробництва країни, та динамічне економічне зростання. Знову ж таки, маємо врахувати особливості трансформаційної економіки України, яка за роки незалежності так і не вишла на траєкторію повномасштабних якісних перетворень.

1. Найперше, що має зробити Україна – відмовитися від ліберальної моделі розвитку. Негативний вплив цієї моделі на вітчизняну економіку всебічно розкритий у вітчизняній літературі (А. Гальчинський, В. Геєць, О. Гош, А. Гриценко, А. Даниленко, П. Єщенко, В. Тарасевич та ін.). Саме в умовах цієї моделі були підірвані регулюючі начала національної економіки, необґрунтовано занижена економічна роль держави, деформовані соціальні і господарські стандарти розвитку, пануюче місце зайняла стихійність. По-суті економіка стала не тільки неефективною а й некерованою. Утвердилася олігархічно-кланова система.

2. Визначальним пріоритетом зміни якості економічної системи України з метою забезпечення високої конкурентоспроможності національної економіки є створення ефективної, соціально-спрямованої системи відносин власності. Основою такої системи мають стати колективні та державна форми власності. Така система має інтегрувати економічні інтереси в країні, певним чином їх оптимізувати, не допускати верховенства вузькогосподарських цілей, створювати мотиви зміцнення загаль-

нонаціональних інтересів. Все це стане прогресивною економічною основою створення ефективного господарського механізму, здатного забезпечувати конкурентні переваги національної економіки.

3. Стратегічною проблемою забезпечення високої конкурентоспроможності української економіки є її модернізація. Це завдання давно визначене як пріоритетне в економічній політиці нашої держави. Багато створено з цього приводу наукових праць та висловлено пропозицій. Проте віз залишається на місці. А почати потрібно із створення загальнонаціональної програми модернізації економіки, у якій мають бути обов'язково обґрунтовані: а) мета програми; б) структура і основні пріоритети; в) детально розкритий напрям утвердження інноваційної системи розвитку; г) кадрове і наукове забезпечення програми; д) інвестиційне забезпечення програми. А після цього (відповідно до змісту і завдань програми) має реформуватися господарський механізм.

4. Формування конкурентоспроможної національної економіки потребує виявлення і обґрунтування тих галузей і сфер, які в першу чергу здатні продемонструвати конкурентні переваги на світових ринках. В Україні це: виробництво зерна, створення національних супутникових систем, участь у реалізації міжнародного багатofункціонального проекту "Морський старт" та ін.

5. Обґрунтування експортно-імпоротної моделі країни. Нині в Україні утвердилася сировинна експортно-орієнтована модель розвитку, яка постійно виявляє свої істотні недоліки і ризики, втрати макроекономічної стабільності і падіння ділової активності [6, 23]. Самим небажаним є перетворення економіки України у сировинний придаток розвинутих країн. Очевидною є необхідність кардинального удосконалення структури експорту України шляхом підвищення в ньому частки готової промислової продукції. Отже, мова йде про освоєння нових ринків, що буде можливим лише в умовах всебічної модернізації економіки.

6. Важливою складовою проблеми формування конкурентоспроможної національної економіки є визначення її соціальних параметрів і забезпечення високого рівня життя населення країни. Розв'язання цього завдання стане можливим лише в умовах загальної модернізації економіки України, докорінного переформатування її економічної системи, подолання олігархізму та розвиток колективних форм власності.

7. Завершуючи обґрунтування можливостей забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України, знову повернемося до ролі держави. Вона має очолювати весь цей процес і відповідати за його здійснення. Але така роль держави стане можливою і потрібною тоді, коли наше суспільство відмовиться від ліберальної соціально-економічної системи і стане твердо на шлях створення соціально-орієнтованої економіки.

Висновок. Отже, створення конкурентоспроможної національної економіки України – завдання є цілком реальним. Для цього Україна має достатні матеріально-технічні умови. Вирішальним тепер має бути перетворення цих умов у глибокі якісні зміни в економіці, в динамічне економічне зростання. В країні розв'язання цього завдання є досить складним, навіть проблемним. Адже ще потрібно подолати багаторічну трансформаційну депресію, вивести економіку на попередні рубежі, мобілізувати наявні продуктивні сили. Однак, уже зараз необхідно мобілізувати такі якісні зміни в економічному розвитку, які б формували і нарощували риси конкурентоспроможної економіки. Центральною ланкою цього процесу має бути докорінні зміни економічної системи країни, відхід від ліберальної моделі розвитку та перехід до соціально-орієнтованої моделі. Головною мобілізуючою силою цих перетворень має стати держава.

Література:

1. *Ещенко П., Арсєнко А.* Відновлення соціально економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та Україні // *Економіка України*, 2012, № 1. – С. 36–50.
2. Статистичний щорічник України за 2011 рік. Державна служба статистики України. – Київ – ТОВ "Август Трей", 2012. – С. 558.
3. Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. Випуск 28, том 1 (За заг. ред. проф. Єханурова Ю. І., Шегди А.В.). – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. – 447 м.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 (Ред. кол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
5. Європейський вибір. Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 червня
6. Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. Вип. 24. – 388 с.

References:

1. *Eshhenko P., Arseenko A. Vidnovlennja social'no ekonomichnogo rozvitku – prioritet nomer odin u sviti ta Ukraini // Ekonomika Ukraini, 2012, № 1. – S. 36–50.*
2. *Statistichnij shhorichnik Ukraini za 2011 rik. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini. – Kiiv – TOV "Avgust Trej", 2012. – S. 558.*
3. *Teoretichni ta prikladni pitannja ekonomiki: zbirnik naukovih prac'. Vipusk 28, tom 1 (Za zag. red. prof. Chanurova Ju. I., Shegdi A. V.). – K.: Vidavnicho-poligrafichnij centr "Kiivs'kij universitet", 2013. – 447 m.*
4. *Ekonomichna enciklopedija: U tr'oh tomah. T. 1 (Red. kol.: ... S. V. Mochernij (vidp. red.) ta in. – K.: Vidavnicij centr "Akademija", 2000. – 864 s.*
5. *Evropejs'kij vibir. Poslannja Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini // Urjadovij kur'er. – 2002. – 4 chervnja*
6. *Teoretichni ta prikladni pitannja ekonomiki: zbirnik naukovih prac' / za zag. red. prof. Ju.I. Jehanurova, A. V. Shegdi. – K.: Vidavnicho-poligrafichnij centr "Kiivs'kij universitet", 2011. Vip. 24. – 388 s.*

Надійшла до редакції 27.02.14

**Радченко В. В., канд. экон. наук, проф.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова**

**СОЗДАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СУЩНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ
И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ**

В статье раскрывается сущность проблемы создания конкурентоспособной национальной экономики и возможности ее реализации в Украине. Выясняется значение перехода к социально-ориентированной модели экономического развития, всесторонней модернизации экономики, что обеспечит высокое качество экономического роста и повышения жизненного уровня населения. Необходимо кардинально изменить экспортно-импортную политику государства, ориентировать экономическое развитие страны на создание эффективного внутреннего рынка, отойти от сырьевых-ориентированных отношений с мировым рынком. Мобилизующей силой создания конкурентоспособной экономики Украины должно быть государство.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоспособная национальная экономика, реализация конкурентных возможностей (преимуществ).

**Radchenko V. V., Ph. D., Professor
National Pedagogical Dragomanov University**

**CREATING COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY:
SUMMARY OF CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
OF ITS IMPLEMENTATION**

The article reveals the essence of the problem of creating a competitive national economy and the possibility of its implementation in Ukraine. We explain the importance of transition to socially oriented model of economic development, a comprehensive modernization of the economy, providing high quality economic growth and rising living standards. It is necessary to radically change the export- import policy, to direct economic development to create an effective internal market, away from raw- oriented relationship with the world market. Mobilizing the power of creating a competitive economy Ukraine should be a state.

Keywords: competition, competitive, competitive national economy, the implementation of competitive opportunities (benefits).